

Journalismin kaksi tasoa: tavoite ja lopputulos

Journalismin tutkimuksen sisällön-analyyttinen suuntaus on tuottanut laajan arsenaalin tietoa tuotettujen tekstien ja todellisuuden välisestä suhteesta sekä lehtien välisistä eroista kuvata todellisuutta. Vaikutustutkimuksilla on puolestaan pyritty osoittamaan tiedotusvälineiden suuri merkitys ihmisten maailmankuvan muokkaajana. Karkeasti yleistään journalismin tutkimuksesta voi saada sellaisen kuvan, että itse toimittajat ovat suuren koneiston varsinainen primus motor. Toisin sanoen toteutunut journalismi on suurin piirtein heidän tahtonsa ilmentymä. Jos eivät kaikki journalismin tutkijat näin ajattelekaan niin ainakin käsitys on vallitseva yleisön keskuudessa. Tämä on helppo todeta päivittäin lehtitalojen toimituksiin tulevasta yleisön palautteesta. Aivan tahattomat lipsahdukset, jopa kielivirheet, leimataan usein provokatorisiksi.

Mikä on toimittajien todellinen asema toimituksissa, mitä ulkoisia ja sisäisiä tekijöitä heidän on otettava huomioon tekstejä laatiessaan?

Suuri osa seuraavassa esitettävistä väitteistä perustuu havaintoihin aidossa työtilanteessa.¹ Tekijällä oli tilaisuus provosoida keskusteluja tie-

tyltä ongelma-alueelta lehtitalon toimituksen tietämättä olevansa mukana tutkimustilanteessa. Keskustelut käytiin työhön liittyvinä periaatekeskusteluina. Kaikkein antoisimpia havainnointikohteita olivat päivittäiset uutiskokoukset, kahvipöytäkeskustelut sekä sisäiset journalismin laatua pohtineet seminaarit.

Perinteisissä portinvartijatutkimuksissa korostuu toimittajan aktiivinen rooli. Portinvartija on sanomia valikoiva ja muokkaava toimija, jolla on ainakin näennäisesti suuri valta käsittelemäänsä materiaaliin. Portinvartijatutkimukset eivät välttämättä ole yhtä relevantteja Suomessa kuin esim. anglosaksisissa maissa, joissa toimitusten organisaatio on toisenlainen. Oman työni lähtökohdista tarkasteltuna portinvartijatutkimusten heikkoutena on myös se, että niissä keskitytään valintaa ohjaaviin kriteereihin, mutta ei panna paljon painoa kysymykselle, mitä tapahtuisi, jos valittaisiin toisin kuin valitaan. Vastaamalla tähän kysymykseen selviää paremmin se, mistä lähtöisin valinnat ovat. Näennäisen aktiivinen toimija voikin olla passiivinen toimeenpanija.

Toteutuneen journalismin sisältöä

on selitetty myös organisaatiokeskeisestä näkökulmasta. Tällöin katsotaan, että organisaation vaatimukset ja tietyt rutiinit määräävät journalismin luonteen. Tapahtumakeskeinen näkemys, ns. peiliteoria (mirror theory) puolestaan painottaa sitä, että tapahtuminen määrää sisällön. Toimittajat vain heijastavat peilin tavoin maailman tapahtumia. Tämän käsityksen riittämättömyys on ilmeinen jo sen vuoksi, että kaikkia tapahtumia ei voida "heijastaa", vaan täytyy tehdä radikaalia valintaa.

Yksi tapa lähestyä ongelmaa olettaa, että uutisorganisaation ulkopuoliset voimat ohjaavat uutisten valintaa. Gans (1979, 79) jakaa tämän lähestymistavan vielä kahteen osaan: teknologista determinismia korostavaan näkemykseen (McLuhan) ja taloudellista determinismia korostavaan (marxilainen tutkimus). Usein marxilaisten mukaan journalisti on monopolikapitalismin pr-agentti.

Näissä kaikissa näkemyksissä on jotakin totta, mutta sellaisenaan ne antavat epätydyttävän kuvan journalistisesta kulttuurista. Korostessaan jotakin piirrettä ne samalla vähättelevät muita piirteitä ja estävät näin eheän kokonaiskuvan saamista. Kun yleistysten tasolta palataan takaisin konkreettiselle tasolle, viime kädessä toimittajan työprosessin tarkasteluun, löytyy vielä kirjaaamatonta käytäntöä ja ennen muuta vajavaisesti selitettyjä syitä po. käytännölle.

Ihannejournalismi

Toimittajat sekä kantavat vallitsevan journalistisen kulttuurin elementtejä että pyrkivät muuttamaan niitä. Toimittajien omat pyrkimykset kehittää journalismia ovat vähemmän tunnettuja siitä syystä, että ne jäävät uudistusarvoltaan vähäisiksi tai kokonaan toteutumatta. Joka tapauk-

ssa näyttää selvältä (oman työni empiirinen aineisto), että lehtien sisällöt (edes oman lehden osalta) eivät vastaa sitä kuvaa, joka toimittajilla on hyvästä journalismista. Ihannejournalismiksi voidaan siis määritellä toimittajien mielessä oleva visio siitä, millaista hyvän journalismin tulisi olla.

Ihannejournalismi eksplikoituu erilaisissa ammattieettisissä ohjeissa, keskeisesti SSL:n toimittajan ohjeissa. Toimittajien ensimmäiset "etikettisäännöt" Suomessa ja samalla SSL:n historiassa vahvistettiin 1958. Sen jälkeen niihin on tehty muutoksia ajan vaatimuksia vastaavasti vuosina 1958, 1976 ja viimeksi vuonna 1983. SSL:n vaaliman ihannejournalismin kulmakivet ovat sananvapaus, pyrkimys totuuteen, kriittisyys tietolähteitä kohtaan, olennaisessa pysyminen, tosiasioiden erottaminen mielipiteistä.

On kuitenkin huomattava, että kaikki se, mitä SSL:n ohjeisiin on lastattu ei välttämättä ole identtistä toimittajien pyrkimysten kanssa. Toimittajilla on muunkinlaisia pyrkimyksiä kuin virallisesti tunnustetut toimittajien ohjeet. Esimerkiksi tarve itseilmaisuuksiin, uralla etenemiseen, luovuuteen ja aktiiviseen kannanottoon ovat kaikki ymmärrettäviä inhimillisiä pyrkimyksiä, jotka on kuitenkin eräänlaisella journalistisella giljotiinilla erotettu toimittajien ulottumattomiin. Legitimiteettinsä säilyttämiseksi ammattikunta ei voi kirjata yksittäisten jäsentensä individualistisia tavoitteita virallisiin kannanottoihin. Kun haastattelumenetelmällä toimittajilta kysytään heidän vapautensa rajoja on siis huomattava, että vastauksissa heijastuvat sekä omat yksilölliset pyrkimykset että virallinen viitekehys. Virallinen viitekehys on journalistisen kulttuurin "siistitty" versio eikä sellaisenaan kykene selittämään journalistista

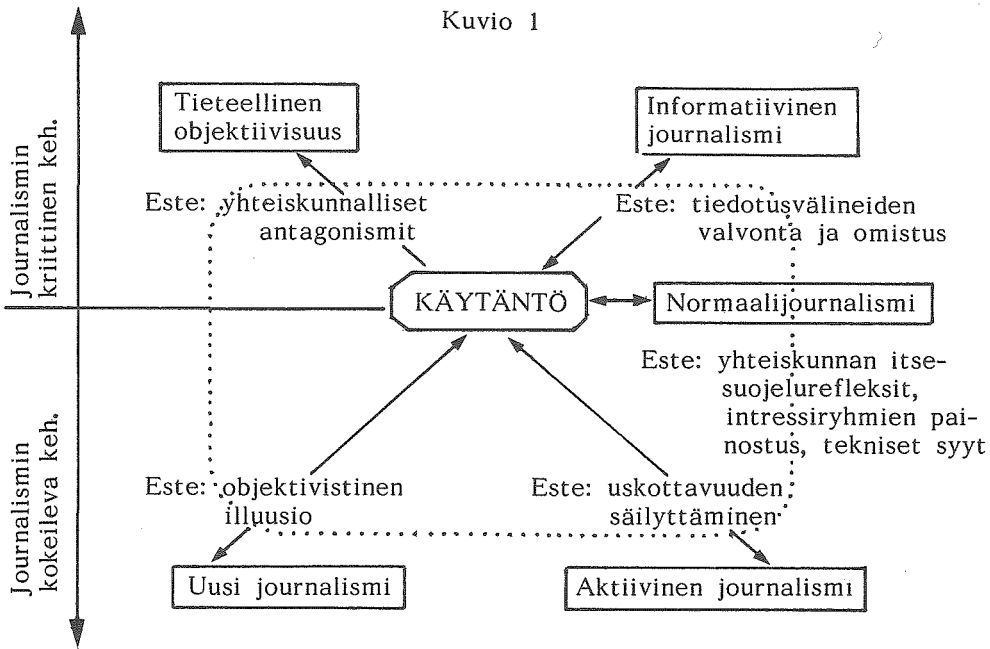
toimintaa.

Ei merta edemmäs vaan ensin sananvapaus

SSL:n muotoilema virallinen malli (edellisessä luvussa kuvailtu ihannejournalismi) antaa rittävät toiminnalliset puitteet. Toimittajan ohjeet vastaavat lehdistön puolella sitä,

mitä Yleisradiossa ohjelmatoiminnan säännöstö (OTS). Journalismi on kuitenkin praktista toimintaa ja sen ongelmat myös praktisia, usein valtan arkisia. Kysely- ja haastatteluaineiston perusteella vahvistui se tekijän ennakkokäsitys, että tavoitteet nykyiselläänkin ovat vielä saavuttamatta. Itse asetettu kehittämissä tehtävä on kesken, joten uusien

Kuvio 1

haasteiden ja vaatimusten asettaminen koetaan kohtuuttomana. Eli toimittajien mielestä ei kannata lähteä merta edemmäs kalaan. Toimittajien tavoitelistalla ensimmäisenä on sananvapaus, jonka toteutumiseen ei kukaan ollut aivan tyytyväinen. Ennen kuin analysoidaan tarkemmin toteutuneen journalismin ja virallisen mallin välistä eroa on syytä havainnollistaa sitä kehittämisvaatimusten kenttää, jonka keskiössä toimittaja kokee olevansa. Kuvio 1 pyrkii tähän.

Tässä yhteydessä ei ole syytä uudelleen palata keskusteluun objektiivisen journalismin (Hemánus & Tervonen 1980), informatiivisen journalismin (Nordenstreng 1971 ja 1978) ja ns. uuden journalismin (K. Pietilä 1981) välisistä suhteista, vaan voidaan todeta, että keskiössä sijaitseva käytännön journalismi ei ole identtinen oman julistuksensa eli ihannejournalismin (kuviossa normaalijournalismi) kanssa. Mikä on sitten

se voima, joka pakottaa journalisteja pyrkimään itse asettamiinsa päämääriin? Voidaanhan ajatella, että tavoitteet ovat vain rituaalinen suoja ulkopuolista arvostelua vastaan eikä niitä ole tarkoitettukaan toteutettaviksi (Tuchman 1972, 660-679).

Vastaus tulee ulkopuolelta. Journalismi synnyttää jatkuvasti jännitteitä muun yleisön suuntaan. Tällaisia jännitteitä syntyy yhtä hyvin tieteellisen yhteisön kuin poliitikkojenkin suuntaan, lukijoiden kuin omistajienkin suuntaan.

Yhteiskunnan eri intressiryhmien paineessa journalistien on etsittävä optimaalinen toimintamalli, jossa heidän toiminta-alueensa, so. sananvapaus maksimoituu. Kuvio 2 esittää jännitteistä kenttää, jossa journalismia harjoitetaan.

Käytännön journalismia voidaan syyttää siitä, että se ei tarjoa aktiivisesti aineksia journalismin kehittämistehtävään vaan kehittyy itseensä kohdistuvan kritiikin kautta. Prakti-

sena toimintana journalismi ei voi kuitenkaan ottaa tehtäväkseen ongelmien keksimistä vaan niiden ratkaisemisen. Ihannejournalismin saavuttamisen suurimmat esteet sisältyvät, kuten jo edellä viitattiin, sananvapausproblematiikkaan. Haastatelluista toimittajista (yhteensä 40 toimittajaa ja toimitusharjoittelijaa) lähes jokainen piti sananvapauden ainoina puolustajina toimittajia itseään. Kun epäröiviltä kysyttiin mikä muu taho voisi taata sananvapauden, ei tällaista tahoja ollut kukaan nimetä. Toimittajat kokivat olevansa yksin puolustamassa sananvapautta sekä kustantajaan että ulkopuolisiin voimiin päin. Suurimmaksi sananvapauden uhkaajiksi mainittiin poliitikot, talouselämä ja oman lehtitalon johto. Kiintoisaa on, että kustantajia edustava Kansainvälinen lehdistöinstituutti (IPI) luettelee sananvapauden potentiaalisena uhkana myös toimittajat ay-liikkeen kautta (Åsvik 1977, 104).

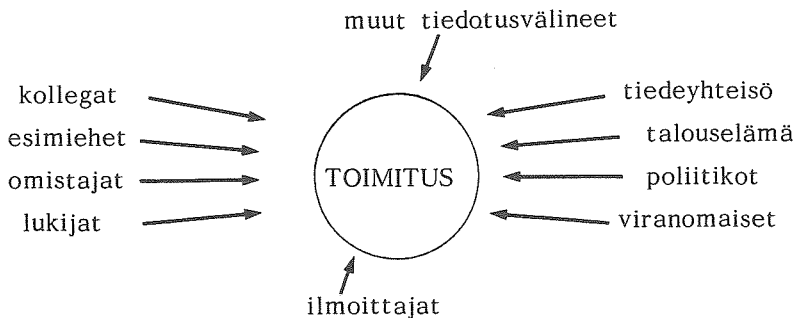
Koska toimittajan työ on tietojen hankkimista ja tekstien tuottamista, on luonnollista, että kaikki tätä tehtävää vaikeuttavat tekijät katsotaan sananvapauden rajoittamiseksi. Näkökulma on varsin subjektiivinen. Myös omien esimiesten tavanomaiset työohjeet voidaan ymmärtää sananva-

pauteen kohdistuviksi. Päätoimittajan valvoma toimituspolitiikka on osa organisaation päämääriä, journalistiset kanoonit taas toimittajien ajaman ihannejournalismin päämääriä.

Organisaation päämäärät ovat dominoivia ratkaisevissa asioissa, mutta silti on tiettyjä alueita, joilla toimituksellinen johto varoo rikkomasta toimittajien ammatillisia normeja. Toimittajien vaaliman ammattietiikan voima näkyy ennen muuta sananvapauden ja totuusvaatimuksen kohdalla. Kun toimittajan pyrkimys kohtaa näillä alueilla kustantajan intressin, asiat eivät suju työnjohdollisena käskytyksinä. Vähintäänkin joudutaan neuvottelemaan. Harva päällikkö haluaa tulla leimatuksi henkilökseksi, joka käskee toimittajaa tekemään totuudenvastaisen jutun. Harva myöskään pitää juttujen hyllyttämisestä. Ammattietiikan voima on siinä, että se perustuu (viralliselta osaltaan) olemassaolevan kulttuurin yleisesti hyväksytyihin arvoihin, jotka moraalisesti sitovat myös kustantajaa.

Ihannejournalismia kohtaan voidaan harjoittaa siis painostusta periaatteessa kahdelta taholta, ulkopuolelta ja organisaation sisältä. Painostus voi olla luonteeltaan kahdenlaista: yllyttävää tai kieltävää. Sisäinen

Kuvio 2

Kuvio 3

	NEGATIIVINEN PAINOSTUS	POSITIIVINEN PAINOSTUS
ULKOPUOLINEN LÄHDE	Pyrkimys estää kielteisen tiedon julkitulo. Viranomaiset, talouselämä, poliitikot	Julkisuuden hyväksikäyttöyritykset. Talouselämä, poliitikot, taiteilijat
SISÄPUOLINEN LÄHDE	Juttujen korjailu ja "hyllyttäminen" toimituspoliittisista syistä. Päälliköt	Turhien puffinomaisten juttuaiheiden tarjoaminen. Päälliköt

painostus voi esiintyä myös toimittajien itesesensuurina. Tiedetään etukäteen, mikä menee läpi, mikä ei. Tärkeimmät painostuskanavat voidaan esittää nelikenttänä kuvion 3 tapaan.

Sitten vasta objektiivisuus

Sananvapauden lisäksi objektiivisuusvaatimuksen katsottiin kuuluvan ihannejournalismiin. Objektiivisuuteen pyritään, mutta monista käytännön esteistä johtuen tavoitetta on mahdoton saavuttaa.

Objektiivisuuden saavuttamisen yhdeksi esteeksi nähtiin sananvapauden rajoitukset. Totuus vaativassa mielessä kuuluu toimittajien mielestä perimmäisten kysymysten joukkoon, se ei ratkea yhden illan kuluessa. Tieteellinen objektiivisuus maksimaalisen vastaavidenssin vaatimuksineen (Hemánus & Tervonen 1980, 113) hyväksytään kyllä periaatteessa, mutta sen vaatima metodi ja journalistinen metodi eivät ole yhteensovittavissa. Objektiivisuus journalismissa määritellään muuten melko samalla tavoin totuudellisuuden ja olennaisuusvaatimuksen avulla.

Journalistinen objektiivisuus on vähäisempi jo yksistään kiireen takia. Kiire heijastui tavalla tai

toisella kaikissa vastauksissa. Jos se ei ollut syy niin sitten seuraus. Journalistinen tiedonhankinta nojaa paljon haastatteluun. Haastatteluissa on monasti pakko luottaa puhujan sanaan, koska aikapulan takia ei ole tarkistusmahdollisuutta ja toiseksi koska väitteiden totuusarvoa ei voi tarkistaa vaikka olisi aikaakin. Totuutta ei tapaa juuri vapaana luonnossa vaan se on tärkeiden henkilöiden takana. Mitä merkittävämmässä yhteiskunnallisessa asemassa haastateltava on sitä merkittävämpää (yleensä) tietoa hänellä on hallussaan. Ja mitä merkittävämpää tieto on, sitä vaikeampi se on kaivaa esiin.

Tähän saakka objektiivisuus-kysymystä on tarkasteltu sen naiivin lähtökohdan mukaan, että toimittaja automaattisesti pyrkii objektiivisuuteen mutta pahansuovat tahot estävät häneltä pääsyn totuuden lähteille. Sellainen tutkimusasetelma, jossa toimittajilta itseltään kysytään ammattikunnan noudattamista, antanee toistuvasti samanlaisia tuloksia. Jos toimittajien omaa toimintaa vertaa heidän työnsä tuloksiin ja selittää syntynyttä eroa toimittajien omilla kertomuksilla, on odotettavissa tietäntyyppinen tulos. Silti on syytä

uskoa, että rajattomien aikaresursien, rajoittamattoman sananvapauden ja optimaalisten tietolähteiden maailmassa syntyisi toisenlaista journalismia kuin nyt syntyy. Pohtimisen arvoinen asia on, millä tavalla parempaa sellainen journalismi olisi vai olisiko se kenties nykyistä huonompaa?

Vaikuttamista ja vaikutetuksi tulemisen pelkoa

Kuviossa 1 kuvatut journalismin kehittämissuunnaukset on jaettu kahteen pääryhmään, kriittiseen ja kokeilevaan kehittämiseen. Ihannejournalismi (virallinen) on sijoitettavissa jonnekin kriittisen ja kokeilevan välimaastoon. Lisäksi, kuten aikaisemmin on jo mainittu, journalismi kantaa myös sellaisia pyrkimyksiä, joita ei kirjata kanooneihin. Nämä voidaan sijoittaa aktiivisen journalismin nimellä tunnetun suuntauksen alle (Windahl 1975, 52). Termiä ei pidä tässä ymmärtää ahtaan kategorisesti, sillä sitä on käytetty tarkoitamaan eri asioita eri yhteyksissä. Toimittajien asenteissa heijastuu selvästi kaksi piirrettä: vaikutetuksi tulemisen pelko (joskus traumaattisuuteen asti) ja halu vaikuttaa. Nämä molemmat yhdessä synnyttävät monimutkaisia käyttäytymismekanismeja, joita ei voi ymmärtää eikä selittää virallisten tavoitteiden avulla. Perusasenne, epäily, herää silloin, kun toimittajalle tarjotaan joitakin julkaistavaksi, kuin myös silloin, kun tietoa havaitaan pantattavan. Itse tietoa, sen substanssia tärkeämpää on monasti ollut motiivi.

Halu vaikuttaa kanavoituu journalismissa mm. individualismina. Koska lehdistön levikkikilpailu ei enää sanele merkittävästi journalismin sisältöä (kun enintään levikkialueen rajoilla), on individualismin käyttö-

voimana toimittajien keskinäinen kilpailu samassa välineessä. Journalistisen kulttuurin individualistinen piirre on seurausta normaalien urakehityksen häiriintymisestä. Lehdet nykyisellään eivät pysty tarjoamaan riittävää organisatorista urakehitystä, joten toimittajat pyrkivät kehittymään toimittajina. Individualismissa pelkistyvät vapaan ammatinharjoittajan professionalistiset ihanteet. Individualismi pyrkii henkilökohtaiseen autonomiaan lehdistön autonomian sijasta. Tilanne on sikäli illusorinen, että yksittäisen toimittajan vapaus on rajoitettu (kuten he itsekin toteavat). Toimittaja pyrkii harjoittamaan vapaata ammattia kustantajan kämmenellä, vaikka itse asiassa kustantaja on yksin aidossa mielessä vapaan ammatin harjoittaja. Tämä käy ilmi mm. Hallitusmuodon 10 §:stä. Pykälää voidaan tulkita vain siten, että sananvapaus lain mukaan on sillä, jolla on varaa ja mahdollisuuksia perustaa oma lehti ja ryhtyä harjoittamaan vapauttaan (Kivekäs 1974).

Toimittajan vapautta ja sen osittain illusorista luonnetta on tarkemmin käsitellyt Pertti Hemánus (1983). Kysymys on suhteesta, jossa tasapainoillaan toimittajien motivaation, lehden lukijakunnan odotusten ja päätoimittaja-johtokunta -suhteen herkällä nuoralla.

Individualismin ja luovuuden vaatimus on selvästi tunnistettavissa journalistien toiminnassa, vaikka se ei olekaan ihannejournalismin kirjoitetuissa tavoitteissa. Esimerkiksi Elliot (1978) samastaa toimittajat kulttuurityöntekijöihin, jotka kokevat roolikonfliktin taiteen vaatimusten ja kaupallisten vaatimusten välillä. Toimittajien individualismia käsittelee myös Ilkka Kahma (1977, 170). Hän toteaa mm., että mahdollinen uhka työtä kohtaan heijastuu herkästi toimittajien kokemuksissa; toimit-

tajalle suhde yleisöön on tärkeämpi kuin suhde uutisorganisaatioon. Brittitoimittajien keskuudessa ilmiötä kuvaa Elliott (emt., 175):

"Meriitti ja mahdollisuus tulla tähti-toimittajaksi heijastavat individualistista ominaisuutta journalismissa. Ilmiö on yhteinen muille keskiluokan ammattiteille, joissa yksilön oletetaan olevan kiinnostuneempi omasta urastaan kuin statuksesta ja hyvityksestä, joka tapahtuu yleisemmällä tasolla... Ammattikunnan jäsenet ovat pyrkineet yhdistämään individuaaliset ja korporatiiviset intressit organisotumalla mieluummin professionalismin kuin unionismin perustalle."

Mielenkiintoista ulkopuolisen silmissä on aina se, kuka sanoo viimeisen sanan, jos jostakin kysymyksestä nousee avoin konflikti. Jo aikaisemmin totesimme, että yksittäisen toimittajan etu väistyy yleensä organisaation edun tieltä. Saman vahvistaa mm. Furhoff (1974, 201-205) toteamalla, että professionalismi ei voi puhtaana esiintyä missään yrityksessä. Organisaation päämäärät ovat ensisijaisia, ammatin toissijaisia.

Individualistinen tendenssi ilmenee mm. tähtitoimittajakulttina. Virallisen pyhityksensä tähtitoimittajakultti saa valtion tiedonjulkistamispalkinnossa. Se jaetaan yksittäiselle henkilölle eikä välineelle.

Urakehityksen kaksi kaavaa

Individualismi suomalaisessa journalismissa näyttää olevan yleisesti hyväksyttyä niiltä osin kuin se kohdistuu yhteiskunnan toiminnallisiin häiriöihin ja vallan väärinkäyttöihin. Sen sijaan yhteiskunnan perusteiden kritiikki ei saa koko yhteiskunnan tasoista hyväksyntää. Myös luovalle taiteilijanvapauksia käyttävälle journalismille legitimitetin hankkiminen on osoittautunut vaikeaksi. Individualismissa on kysymys terveestä

inhimillisestä kehitystarpeesta, se kanavoituu niitä uria myöten, jotka järjestelmässä antavat myöten. Journalistin uralla omalla nimellä kirjoittelu ja kolumnointi sijoittuu urakehityksen yläpäähän. Kehitys sekä ihmisenä että toimittajana noudattaa tiettyä kaavaa: journalistin ammatissa. Kaava voidaan kirjoittaa jotakuinkin muotoon: toimitusharjoittelija - uutistoimittaja - erikoistoimittaja (joka voi olla artikkelitoimittaja) - kolumnisti tai päätoimittaja. Tämä poikkeaa selvästi toimituksen organisatorisesta kaavasta: toimittaja - osaston esimies - uutispäällikkö - toimituspäällikkö - (päätoimittaja).

Mallit ovat tietysti yleistyksiä, mutta tietyllä yleisyytasolla em. kaksi urakehityksen linjaa ovat erotettavissa. Näiden kahden linjan välillä vallitsee tietty jännite, joka poliittisissa lehdissä esiintyy eräänlaisen "puhtaiden ammattilaisten" ja poliittisesti uraansa rakentavien välisenä juopana. Melko yleispätevänä sääntönä voidaan pitää, että puhtaista ammattilaisista ei poliittisessa lehdessä tehdä koskaan päätoimittajia. Tällaisissa lehdissä päätoimittajalla harvoin on mittavaa ammatillista uraa, poliittisia näyttöjä sitäkin enemmän. Sitoutumattomissa lehdissä sen sijaan on tyyppillisempää yhdistää ammatillinen kehittyminen ja organisaatiossa yleneminen.

Koska kaikki eivät voi päätyä erikoistoimittajiksi, kolumnisteiksi tai päätoimittajiksi, purkautuu aktiiviteetti ja ylimääräinen kapasiteetti myös uutistoiminnan puolella ns. aktiivisena tai tutkivana journalismina. Tämä ei ole varsinainen journalistinen ongelma vaan organisatorinen. Urakiertoa ei pystytä järjestämään tyydyttävälle tasolle. Ongelmaa ei voi silti sivuuttaa journalismin laatua koskevassa pohdiskelussa, koska sillä on välillisiä vaikutuksia journalistiseen kulttuuriin.

Mitä tästä kaikesta jää käteen?

Toimittajien kokemukset oman työn-
sä rajoituksista loihdivat silmiemme
eteen häkin, jota voidaan myös kut-
sua journalistisen vapauden alueeksi.
Vapaus ei ole ensinnäkään riittävän
suuri toimittajien itsensä mielestä
(subjektiivinen vapaus) ja toiseksi
toimitusten organisaatiosta johtuen
toisilla on objektiivisestikin tarkas-
tellen enemmän vapautta kuin toisil-
la. Esimerkiksi päätoimittajan jour-
nalistinen vapaus on yleensä suurin.
Vapauden asteen epätasaisen jakau-
tumisen aiheuttaa se, että haastat-
telukohteesta (organisaatiotaso) riip-
puen saatetaan esimieskin nimetä
sananvapauden esteeksi.

Toimituksissa päätoimittaja on
kaksinaisroolissa. Hän edustaa toi-
saalta toimittajia kustantajaan päin,
mutta toisaalta kustantajaa toimitta-
jiin päin. Muodollisesti päätoimittaja
silti on aina kustantajan edustaja.
Kustantajan ja toimittajien yhteinen
intressi on vaalia sananvapautta ja
tästä johtuen suurempia ristiriitoja
harvoin syntyy. Toimittajat sitoutu-
vat kustantajan sanelemaan toimitus-
poliittiseen linjaan yksityisoikeudelli-
sen työsuhteen kautta aivan samoin
kuin päätoimittajakin. Periaatteessa
hallitusmuodon 10 §:n tarkoittama
sananvapaus on siis yksin lehden
omistajilla, jotka voivat päättää
mitä yhteiskunnallista näkemystä
lehti edustaa.

Voidaan siis puhua kahdenlaisesta
sananvapauden lajista, yksittäisen
toimittajan ja välineen. Toimittajan
sananvapaus ideaalisessa muodossaan
on, että kaiken toden voi julkistaa,
mikä tietoon tulee. Kustantajan san-
nanvapaus taas merkitsee ideaalisessa
muodossaan lähinnä, että kaiken
toden, mikä on tarkoituksenmukaista
lehden aatteellisten ja/tai liiketalou-
dellisten päämäärien kannalta voi
julkistaa. Tästä kaikesta voi vetää

varovasti sen johtopäätöksen, että
varsinaisten puoluelehtien lisäksi
myös löyhemmin puolueisiin sitoutu-
neet ns. yleislehdet ovat omistajien-
sä näkökulmasta ensi sijassa yhteis-
kunnallisen vallankäytön ja vaikutta-
misen välineitä. Tämä näkyy mm.
siinä, että korkeinta journalistista
johtoa ei uskota professionalistien
käsiin vaan luottohenkilöiden. Tietys-
ti professionalistisetkin kriteerit
otetaan huomioon, mutta valintati-
lanteessa ne eivät ole ensisijaisia.

Alussa esitetty kysymys, minkä-
laista olisi journalismi, jos sitä voi-
taisiin toteuttaa vailla sisäisiä ja
ulkoisia esteitä, johtaa uuden ongel-
man eteen. On nimittäin naiivia
uskoa, että ammattietiikan voima
riittäisi korvaamaan ympäristön ja
esimiesten harjoittaman kontrollin.
Nykyisen ammattietiikan sisältö on
muotoutunut sellaiseksi, että sillä
saavutetaan juuri nykyisnlaisessa
yhteiskunnassa suurin mahdollinen
toiminnanvapaus. Jos ympäristö olisi
toisenlainen eli täysin salliva sanan-
vapauden suhteen ja tietolähteille
pääsy olisi esteetöntä, seuraisi tästä
todennäköisesti ammattietiikan sisäl-
lön muutos.

Sananvapaus näyttää siis olevan
suhteellinen käsite, jolla on positiiv-
inen riippuvuussuhde vallan mää-
rään. Absoluuttista sananvapautta
tiedotusvälineissä voidaan lisätä
nähdäkseni vain nostamalla uskotta-
vuuden astetta. Ilman kontrollin li-
säämistä se on mahdollista saatta-
malla journalismin pelisäännöt ylei-
sempään keskusteluun. Journalistisen
instituution nauttima luottamus riip-
puu siitä kuinka avoimesti pelisään-
nöt luodaan ja kuinka objektiiviseen
uutisointiin pystytään. Uskottavuuden
lisäämiseksi olisi journalismin ja
sen tutkimuksen välille rakennettava
lisää siltoja. Nykyisin korostuu liiak-
si tutkijoiden rooli subjektina ja

journalistien objektina, mikä on heidän lähtökohta yhteistyölle. Keskustelun pohjaksi jatkossa kannattaisi ottaa nimenomaan journalistisen instituution ja tutkimusinstituution funktiot; siitä on vain lyhyt ajatuskulku metodisiin kysymyksiin. Toisin sanoen onko tutkimuksen ensisijainen tehtävä tutkia joukkotiedotuksen oututeja (toteutunut journalismi), toimittajien intentioita niin kuin he itse sen ilmaisevat (ihannejournalismi) vai kenties toimittajien tiedostamattomia motiiveja (pään sisäisiä malleja)? Entä miten tulisi suhtautua tietoiseen vääristelyyn? Onko perusteltua syytä olettaa, että toimittajat rikkoisivat ammattieettisiä sääntöjään keskimäärin enemmän kuin muut ammattilaiset, esim. lääkärit tai lakimiehet? (Toimittajat itse suhtautuvat - sikäli kuin heihin on uskomista - vakavasti eettisiin kysymyksiin.)

Yksi vastaus nostattaa monta kysymystä. Tutkimuskohteen ja metodin yhteensopivuus näyttää kuitenkin olevan avainasemassa. Toimittajien tavoitteiden ja toteutuneen journalismin välillä on todettavissa tietty ero. Ero voi johtua ainakin kolmesta syystä: (1) ulkoiset ja sisäiset rajoitukset vaikuttavat, kuten toimittajat sen kokevat (subjektiivinen olisikin objektiivista), (2) toimittajat toimivat asettamiinsa päämääriin pyrkiessään epärationaalisesti (ja siksi osittain epäonnistuvat), (3) toimittajat osin tietoisesti, osin tiedostamatta pyrkivät toisenlaisiin päämääriin kuin mitä ilmoittavat. Mielestäni ainoa kerä, joka lähtee purkautumaan on kohta (2).

Ensimmäinen tutkimustehtävä olisi selvittää rationaalit toimintatavat päämääriin pääsemiseksi. Seuraava kysymys koskee päämäärien rationaalisuutta, joten toinen tutkimustehtävä olisi selvittää, miten rationaaleja asetetut päämäärät ovat

jonkin laajemman yhteiskunnallisen funktion kannalta jne. Tällä tavoin painotettu tutkimus tosin jättää vaistonsa varassa toimivat toimittajat (tiedostamattomien motiivien riivaamat) heitteille, mutta auttaa rationaalisesti ajattelevia tahoja (sekä vääristelijöitä että todenpuhujia). Ihannetapauksessa päästään tilanteeseen, jossa journalistien tavoite ja lopputulos yhtyvät.

Viitteet

¹ Artikkelin pohjana on lisenšiaattityö (Korhonen 1982), jonka aineisto koottiin kyselykaavakkeilla, teemahaastatteluilla ja omakohtaisesti havainnoimalla. Kaikkiaan on tutkittu 220:ta toimittajaa.

Kirjallisuus

- ELLIOT, P. Professional ideology and organizational change. The journalist since 1800. Teoksessa BOYCE, G. & CURRAN J. & WINGATE, P. (toim.). Newspaper history: from the 17th century to the present day. Beverly Hills, 1978.
- FURHOFF, L. Makten över medierna. Lund, Bo Cavefors Bokförlag, 1974.
- GANS, H.J. Deciding what's news. New York, Pantheon Book, 1979.
- HEMÁNUS, P. & TERVONEN, I. Objektiiäinen joukkotiedotus. Keuruu, Otava, 1980.
- HEMÁNUS, P. Journalistinen vapaus. Jyväskylä, Gaudeamus, 1983.
- KAHMA, I. Toimitusdemokratiakokeilu ja lehtiorganisaatio. Tiedotusopin lis. työ, Tampereen yliopisto, 1977.
- KIVEKÄS, O. Ajatuksia toimittajan ja julkaisijan suhteesta. Lakimies, (1974).
- KORHONEN, P. Journalistinen kulttuuri teoreettisena käsitteenä ja reaalisenä ilmiönä. Tiedotusopin lis. työ, Tampereen yliopisto, 1982.
- NORDENSTRENG, K. (toim.). Informational Mass Communication. Helsinki, Tammi, 1974.
- NORDENSTRENG, K. Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Keuruu, Otava, 1978.

TUCHMAN, G. Objectivity as a strategic ritual. An examination of newsmen's notions of objectivity. *American Journal of Sociology* 77(1972).

WINDAHL, S. Professionella kommunikatörer. Lund, 1975.

ÅSVIK, E. International press institute'n historiasta ja sananvapauskäsityksestä. Tiedotusopin pro gradu -työ, Tampereen yliopisto, 1977.

OHJEITA KIRJOITTAJILLE

Puhtaaksikirjoitetut käsikirjoitukset toimitetaan kahtena kappaleena päätoimittajalle tai toimitussihteerille. Käsikirjoituksen ensimmäiselle sivulle on merkittävä nimen ja osoitteen lisäksi oppiarvo, virka-asema ja toimipaikka Numeron kirjoittajia -palstaa varten.

Kirjoitusten ulkoasusta on huomattava:

Käsikirjoitusliuskan tulisi sisältää korkeintaan 28 riviä.

Kuviot ja taulukot on ladontateknisistä syistä laadittava erilliselle paperille. Kuvioiden on oltava puhtaaksi piirrettyssä muodossa.

Lähdeviitteet sijoitetaan kirjoituksen sisään sulkeisiin siten, että ensimmäiseksi tulee kirjoittajan sukunimi, sitten kirjoituksen painovuosi ja viitauksen sivunumerot, esim. (Hemánus & Tervonen 1980, 110-115). Erilaisia selitettäviä alaviitteitä on syytä välttää.

Arvosteltavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: kirjoittajan nimi, kirjan nimi, (julkaisusarja), painopaikka, kustantaja, painovuosi ja sivumäärä.

Lähdeluettelot liitetään kirjoituksen loppuun otsikolla kirjallisuus. Keskustelupeheenvuorojen yhteydessä ei lähdeluetteloita julkaista, vaan tarpeen vaatiessa on tiedot mainittava itse tekstissä. Luettelo laaditaan tekijän sukunimen mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Lähteestä mainitaan tekijän sukunimi (versaalilla), etunimi, teoksen nimi, painopaikka, (kustantaja) ja painovuosi, esim.: HEMÁNUS, Pertti & TERVONEN, Ilkka. Objektiivinen joukkotiedotus. Helsinki, Otava, 1980. Aikakauslehtiartikkelista ilmoitetaan tekijän ja artikkelin nimen lisäksi julkaisun nimi, vuosikerta, ilmestymisvuosi, lehden numero ja sivunumerot, esim.: EWEN, Stuart. Massakulttuuri, narsismi ja sodan moraalitalous. *Tiedotustutkimus* 4(1981):2, s. 37-52.